

Jaroslav Kolár

K pramenům Čapkových literárních postav

Pokud vím, nestalo se dosud zkoumání předloh Čapkových literárních postav předmětem systematického zájmu četných interpretů autorovy tvorby. Není to ovšem pro Čapkovo dílo otázka meritorní. Má nadto příchut' jisté laciné sensačnosti a hraničí s nenáležitým slíděním v revírech, které mají s moderní literární historií málo společného. Přesto mohou zjištění (spíš než "odhalení") toho druhu někdy přispět k objasnění Čapkových tvůrčích postupů a pootevřít cestu do takových významových vrstev, které přes svou skrytost spoluurčují sémantickou bohatost jednotlivých děl; obsahují totiž dávku autorových osobních vztahů k reálným předobrazům jeho literárních postav a to se reflektovalo do výsledného literárního tvaru jednotlivých prací.¹

Rád bych poukázal na jeden takový případ v knize Povídky z jedné kapsy. Mám za to, že se tohoto pokusu mohu odvážit na základě vlastní známosti s živým inspiračním zdrojem jedné z jejích postav. Jde o povídku Pád rodu V otických. Vedle postavy policejního úředníka dr. Mejzlika, známé i z jiných Čapkových povídek, je jejím druhým protagonistou archivář Divišek, historik vlády Jiřího z Poděbrad. Jde mi o to, identifikovat reálný model této brilantně napsané postavy.

Výchozí tezí je mi známá skutečnost, že Čapek zpravidla začleňoval literární postavy, pro něž čerpal jisté podněty z reality, do vyfabulovaných dějů; nevytvářel tedy klíčová díla. To ovšem neznamena, že by mu určité vlastnosti

reálných "modelových" osob nemohly být východiskem nejen pro rysy odpovídajících literárních postav, nýbrž i pro jisté stránky dějů, do nichž jsou začleněny.

Tomu odpovídá i situace v povídce Pád rodu Votických. Fabulační záležitostí je nejen základní "rámcová" situace (historikova návštěva u policejního úředníka), nýbrž i faktová základna historické záhady, tj. několik rozmanitých údajů chápaných jako fakty znakové povahy, na jejichž základě má být dávný případ za pomoci zkušeností policejního úředníka zrekonstruován. Za jedinou indikaci svědčící pro to, že povídka lze v nějakém smyslu uvést do vztahu s reálnou situací v české historické vědě, je možno pokládat letmé uvedení dvou nejvýznačnějších českých historiků té doby, Peškaře a Novotného, a to vedle fiktivního jména vydavatele (rovněž fiktivních) Regest 14. a 15. století Šebka, v přímé řeči archiváře Diviška. Hodláme-li hledat mezi českými historiky té doby reálný inspirační zdroj pro archiváře Diviška, je k tomu třeba vycházet od dat obsažených v povídce: od jména, funkce, vědní specializace na dané období (poděbradská doba), vylíčených osobních vlastností, popř. fysiognomie.

V úvahu přicházejí pouze dva čeští historikové, každý z jiných důvodů. Jménem a funkcí má k Čapkově hrdinovi nejbliž prof. Václav Vojtišek, v době vzniku povídky archivář hlavního města Prahy; jemu by zčásti mohla odpovídat i vnějšková charakteristika ("takový pomenší člověk se zlatými brejlemi a ustaranou tváří"). "Ustaraná tvář se zlatými brejlemi" prof. Vojtiškovi přesně odpovídá, ne však už označení "pomenší člověk". Ani charakteristická nahrbenost nemohla zastřít výšku jeho postavy. Jako specialista na pomocné vědy historické se však Vojtišek nezabýval systematicky dobou

Jiřího z Poděbrad. Po té stránce odpovídá Čapkově postavě mnohem náležitější prof. Rudolf Urbánek (i v tomto případě charakteristicky deminutivní jméno!), jemuž byla poděbradská doba hlavním pracovním tématem po celou dobu vědecké aktivity a král Jiří celoživotní láskou. Právě Urbánek koncipoval své dílo o době Jiřího z Poděbrad s takovou detailností, že podobný případ, jaký Čapek v povídce virtuózně vyfabuloval, je možno (jako jakýsi druh dobromyslné a úctyplné satiry) spojit se způsobem Urbánkovy práce. Moje vlastní zkušenost z pětiletého styku s prof. Urbánkem potvrzuje, že i nastíněné osobní vlastnosti archiváře Divíška jsou střiženy podle Urbánkova vzoru. Je to především hluboká oddanost zpracovávanému tématu, která pro ně dovedla strhnout i nezúčastněného a nedůvěřivého posluchače, oddanost, která vedla až k tomu, že prof. Urbánek díky své detailní znalosti materiálu a suverénnímu ovládnutí historických reálií vlastně žil ve svém 15. století a dával to v rozhovorech zřetelně poznat. Čapkovy věty archiváře Divíška "Mělo by se vyšetřit..., kdo zabil toho pana Petra Berkovce..." a "Král Jiří, jak ho znám, nemohl jednat jinak" jsou autenticky urbánkovské.² Stejně bylo pro prof. Urbánka charakteristické jeho trvalé předpokládání, že partner v rozhovoru ovládá historické prameny stejně jako on sám. ("Ten dopis je vám ovšem znám," říká v povídce archivář Divíšek *dr. Mejzlíkovi*. Jistý rozdíl shledávám pouze v tom, že prof. Urbánek ve své dobovitosti partnera - byl-li aspoň zdaleka "z oboru" - zpravidla přesvědčoval o tom, že zmiňovaný materiál přece jen zná, i když se přiznává k neznalosti.) Urbánkovský temperament je pro mne zřetelně umělecky stylizován v sekvenci, v níž archivář Divíšek hájí pověst krále Jiřího před nařčením z bázlivosti a pře-

svědčuje o jeho smyslu pro spravedlnost.

Rozpoznání vztahu mezi archivářem Diviškem a historikem Rudolfem Urbánkem dovoluje v povídce Pád rodu Votických odhalit další významovou vrstvu, plynoucí z uvedeného závěru. Týká se Urbánkova spisu Věk poděbradský (tak titulem podobného Diviškovým Dějinám vlády Jiříka z Poděbrad)..Tímto dílem se autor účastnil nejrozsáhlejšího edičního podniku té doby na poli historiografie, Laichterových Českých dějin, řízených Václavem Novotným. Třicistránkový první díl Urbánkova spisu vyšel 1915, druhý díl 1918 (tedy deset let před vznikem povídky) a autor v něm vzhledem k podrobnosti svého vykladu došel teprve k smrti Ladislava Pohrobka. Podrobnost Urbánkova díla, které se v tom směru nápadně lišilo od ostatních svazků řady, ač také nijak stručných, se stala v české historiografické obci příslovečnou. Datuje-li Čapek ve své povídce záhadu o zkáze rodu Votických do roku 1465, umístil ji zcela přesně do sledu Urbánkovy práce; "dějiny vlády krále Jiříka" měl tehdy Urbánek stále ještě před sebou. Přinejmenším pro zasvěcené členy historické obce (a ta byla tehdy mnohem rozsáhlejší než dnes) mohl tento projev Čapkovy informovanosti vyznít jako úsměvná narážka na rozsah a metodu Urbánkova díla (jehož čtvrtý svazek, neméně objemný než tři tisícistránkové předchozí, vyšel až v roce Urbánkovich pětaosmdesáti a těsně před jeho úmrtím 1962 a dospěl v ličení poděbradského věku do roku 1464).

Můj názor o reálném modelu pro Čapkovu archiváře Diviška má oporu v tom, že se Čapek s prof. Urbánkem osobně znal. Víím od prof. Urbánka, že se oba sešli v roce 1917 (dva roky po vydání prvního dílu Poděbradského věku) u odvodní komise na Žofíně. O jejich dalších kontaktech - nevím ovšem, jak

častých a jak hlubokých - svědčí jeden Čapkův dopis z roku
1918, dochovaný v Urbánkově pozůstalosti.³

- 1) Na příkladu princezny Wille z Krakatitu to materiálem doložil J. Opelík v doslovu k edici Dopisy ze zásuvky, Praha 1980. Bez zvláštních těžkostí lze za postavou kapitána van Tocha z Války z mloky rozpoznat inspiraci postavou českého polárníka Jana Welzla - Čapek to ostatně na začátku knihy sám naznačuje. O identifikaci modelu k postavě dr. Galéna z Bílé nemoci (staroměstském lékaři MUDr. Liebenovi) se postaral J. Martinec v stati Doktor chudých, Židovská ročenka 1978-79, 115-119.
- 2) Mám jasně v paměti, jak jsem se v roce 1957 ptal prof. Urbánka, zda paní Řičanská, zmiňovaná v jedné z palečkovských rozprávek, je historická postava. Pan profesor mi okamžitě odpověděl s temperamentem sobě vlastním (držel mne přitom za klopy saka, jak bylo jeho zvykem): "Paní Řičanská? Ale, pane kolego, tu já znám, ta má dvůr v Košířích, co se teď říká Na Cibulce." Užítí prezentního tvaru ve všech slovesech této věty, postihujících dvě zcela odlišné časové roviny, velmi přesně vyjadřuje Urbánkuv způsob myšlení.
- 3) Viz inventář literární pozůstalosti R. Urbánka, vydaný v Literárním archívu péčí P. Křivského, Praha 1974, 8. O tom, že by prof. Urbánek měl v pozdější době s K. Čapkem užší a hlavně systematictější styky, neví ani jeho dcera dr. Emma Urbánková. Vděčím paní doktorce za přátelské upozornění na to, že pozdější Čapkův apokryf Pan Hynek Ráb z Kufštejna (1933), zasazený rovněž do poděbradské doby, se u prof. Urbánka nesetkal s porozuměním.